

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMICS

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 3-son

Volume 4, Issue 3, 2025

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 3-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi,
49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:**(Chairman of the Editorial Board)**

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:**(Members of the Editorial Board)**

Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadiyevich, i.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., prof.
Irmatova Aziza Baxramovna, i.f.d., prof.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:**(Community Council members)**

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federatsiyasi)
Xeynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muharrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Ijrochi muharrir (Executive Editor): Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

A.J.Anvarxonov	<i>The role of special economic zones in job creation</i>	5-12
F.B.Batirov	<i>Dunyo istiqbolli tajribalarini qo'llash orqali bandlikni ta'minlash</i>	13-22
T.M.Bobojonov	<i>Yashil iqtisodiyot sharoitida ish bilan bandlik imkoniyatlarini kengaytirishda sun'iy intellektning roli</i>	23-37
F.A.Ibragimova D.I.Iskandarova	<i>Tadbirkorlik faoliyatida marketing strategiyalarining mehnat unumdorligiga ta'siri</i>	38-45
A.A.Nizametdinov	<i>Mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilishni baholash omillari</i>	46-56

INSON KAPITALI

M.O.Hamrokulov	<i>From workforce to human capital: the future of management</i>	57-63
Y.X.Turdiyeva	<i>Особенности развития государственно частного партнёрства в системе дошкольного образования республики Узбекистан</i>	64-68

INSON TARAQQIYOTI

N.S.Qayumova	<i>Cultural and socio-economic drivers of informal social protection systems in Uzbekistan</i>	69-80
D.I.Iskandarova	<i>O'zbekistonda aholi turmush farovonligini yaxshilash va daromadlarni oshirishda tadbirkorlikni rivojlantirishning ahamiyati</i>	81-88

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH

S.P.Qurbonov	<i>“Kambag'allik qopqoni” faolligi va uni unumli bandlik tamoyillari asosida so'ndirish imkoniyatlari</i>	89-104
---------------------	---	--------

INSON RESURLARINI BOSHQARISH

I.A.Imomov D.X.Umirova	<i>Improving the system of human resource capacity management in higher education institutions: evidence from Uzbekistan</i>	105-121
M.G.Umarxodjayeva N.R.Omanova	<i>Tashkilotlarning ichki va tashqi muhitini baholash</i>	122-131

M.G.Tuychiyeva	<i>Современные тенденции и вызовы в банковском риск-менеджменте</i>	132-141
TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH		
A.A.Abduqahorov	<i>Kichik va o'rta biznes subyektlari eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish yo'nalishlari</i>	142-151
Z.T.Amirov	<i>Sanoat mahsulotlari tayyorlash jarayoniga xos xususiyatlar</i>	152-160
I.S.Foziljonov	<i>O'zbekistonda faoliyat yurituvchi korxonalarda pul oqimlari samaradorligini baholash amaliyoti</i>	161-168
Ch.A.Jabborova	<i>Aksiyadorlik jamiyatlarida soliq majburiyatlari hisobi...</i>	169-175
S.R.Safayeva	<i>Environmental sustainability in tourism: perspectives for Uzbekistan</i>	176-185
S.R.Yakubov	<i>Yakka tartibdagi tadbirkorlar faoliyatini soliqqa tortish mexanizmining rivojlanish bosqichlari</i>	186-198

GENDER TENGLIGI

Sh.Q.Xoliyorova	<i>Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida xotin-qizlar barqaror ish bilan bandligini oshirishning istiqbolli yo'nalishlari</i>	199-208
G.F.Abdumalikova	<i>Demografik o'zgarishlarning gender tengligini ta'minlashdagi ahamiyati</i>	209-218

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

DEMOGRAFIK O'ZGARISHLARNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHDAGI AHAMIYATI

Abdumalikova Guli-ra'no Farruh qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Mehnat iqtisodiyoti” kafedrası tayanch doktoranti

e-mail: g.abdumalikova@tsue.uz

ORCID: 0000-0002-1130-1832

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a208

Annotatsiya. Ushbu maqolada demografik o'zgarishlarning gender tengligini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilingan. Aholining yosh va jinsiy tarkibidagi o'zgarishlar, tug'ilish koeffitsiyenti va ayollarning mehnat bozoridagi faolligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik empirik ma'lumotlar asosida ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda demografik bosimning kamayishi va ayollar ta'lim darajasining oshishi ularning iqtisodiy va ijtimoiy faolligini kuchaytirgan. Shu bilan birga, gender tafovutlar hali ham ayrim sohalarda, xususan, ish haqi, rahbarlik lavozimlari va tadbirkorlikda saqlanib qolmoqda. Maqolada demografik siyosatni gender strategiyasi bilan uyg'unlashtirish, ayollar mehnat imkoniyatlarini kengaytirish va erkaklar ishtirokini oilaviy siyosatga integratsiyalash zarurligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda gender tenglikni mustahkamlash va inson kapitalining sifatini oshirishga qaratilgan qarorlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: demografik o'zgarishlar, gender tengligi, mehnat bozori, ta'lim, migratsiya, inson kapitali, ijtimoiy siyosat.

ЗНАЧЕНИЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Абдумаликова Гули-рано Фаррух кизи

Ташкентский государственный экономический университет

Кафедра «Экономика труда», PhD докторант

Аннотация. В данной статье научно обоснованно проанализирована роль и значение демографических изменений в обеспечении гендерного равенства. На основе эмпирических данных показана взаимосвязь между изменениями возрастно-половой структуры населения, коэффициентом рождаемости и активностью женщин на рынке труда. Результаты исследования показывают, что снижение демографического давления и повышение уровня образования женщин в Узбекистане способствовали усилению их экономической и социальной активности. Вместе с тем, гендерные различия сохраняются в ряде сфер, в частности, в уровне заработной платы, руководящих должностях и предпринимательстве. В статье обоснована необходимость интеграции демографической политики с гендерной стратегией, расширения трудовых возможностей женщин и вовлечения мужчин в семейную политику. Результаты исследования имеют важное значение для

разработки решений, направленных на укрепление гендерного равенства и повышение качества человеческого капитала в Узбекистане.

Ключевые слова: демографические изменения, гендерное равенство, рынок труда, образование, миграция, человеческий капитал, социальная политика.

THE IMPORTANCE OF DEMOGRAPHIC CHANGES IN ENSURING GENDER EQUALITY

Abdumalikova Guli-rano Farrukh qizi

Tashkent State University of Economics

Department of Labor Economics, PhD student

Abstract. This article provides a scientifically grounded analysis of the role and importance of demographic changes in ensuring gender equality. Based on empirical data, the interrelationship between changes in the age and gender structure of the population, fertility rates, and women's activity in the labor market is demonstrated. The research findings indicate that in Uzbekistan, the reduction of demographic pressure and the increase in women's educational attainment have strengthened their economic and social participation. However, gender disparities still persist in certain areas, particularly in wages, leadership positions, and entrepreneurship. The article substantiates the necessity of integrating demographic policy with gender strategy, expanding women's employment opportunities, and increasing men's involvement in family policy. The results of the study are of practical importance for developing policies aimed at promoting gender equality and improving the quality of human capital in Uzbekistan.

Keywords: demographic changes, gender equality, labor market, education, migration, human capital, social policy.

Kirish

So'nggi o'n yilliklarda dunyo miqyosida demografik jarayonlar va gender masalalari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim omillaridan biri sifatida alohida e'tibor markazida turibdi. Aholi sonining o'sishi, yosh tarkibi, migratsiya oqimlari, mehnat resurslari tarkibi hamda ularning gender nisbati mamlakatning ijtimoiy barqarorligi, iqtisodiy rivojlanish sur'atlari va inson kapitali sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Demografik o'zgarishlar faqat son jihatdan emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning, xususan, ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglik darajasining shakllanishida ham muhim o'rin tutadi. Shu sababli, demografik dinamikani gender tengligi nuqtai nazaridan tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash bugungi kunda dolzarb mavzuga aylangan.

Gender tengligi – bu nafaqat ayollar va erkaklarning huquqiy jihatdan teng imkoniyatlarga ega bo'lishi, balki ularning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotda teng ishtirokini ta'minlash jarayonidir. Ushbu masala Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlarida ham alohida yo'nalish sifatida belgilangan. Shu bilan birga, gender tengligi boshqa barqaror rivojlanish maqsadlariga ham uzviy ta'sir ko'rsatadi, chunki ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki, ta'lim olishi va qaror qabul qilish jarayonlarida faol bo'lishi iqtisodiy o'sish va ijtimoiy adolatning muhim sharti hisoblanadi.

Demografik o'zgarishlarning gender tengligiga ta'siri ko'p qirrali hisoblanib, masalan, tug'ilish darajasi va ayollarning reproduktiv xatti-harakatlari o'zgarishi ularning ta'limga va mehnatga jalb etilish imkoniyatini kengaytiradi. Shuningdek, aholi qarish jarayoni ayollar va erkaklar uchun yangi ijtimoiy rol va iqtisodiy mas'uliyatlarni keltirib chiqaradi. Migratsiya jarayonlari esa gender tarkibini o'zgartirib, mehnat bozori va ijtimoiy xizmatlar tizimiga ta'sir o'tkazadi. Shu bois demografik o'zgarishlarni gender yondashuvi asosida tahlil etish, ularning o'zaro bog'liqligini ilmiy asosda aniqlash, demografik siyosatda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston sharoitida ham demografik jarayonlarning faol rivojlanayotganligi sababli gender tengligini ta'minlash muhim masala hisoblanadi. Mamlakat aholisi sonining barqaror o'sishi, yoshlar ulushining yuqoriligi, ayollarning ta'lim va mehnat bozoridagi faolligi, shuningdek, oilaviy qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar demografik va gender siyosatini uyg'unlashtirishni talab etmoqda. So'nggi yillarda qabul qilingan “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi O'RQ-562-sonli qonun, “2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida”gi SQ-297-IV-sonli qaror va boshqa shu kabi hujjatlar ushbu yo'nalishda muhim huquqiy asos yaratdi.

Demografik o'zgarishlarning gender tengligiga ta'sirini chuqur o'rganish orqali jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, ayollar salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish, inson kapitalining sifatini oshirish imkoniyati yaratiladi. Chunki demografik o'zgarishlar – bu faqat raqamlar emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy rollar, qadriyatlar, mehnat taqsimoti va iqtisodiy imkoniyatlarning o'zgarishidir. Mazkur maqolada demografik o'zgarishlar va gender tengligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ilmiy asosda tahlil qilinadi. Xususan, aholi sonining o'sishi, yosh va jinsiy tarkibdagi o'zgarishlar va shu kabi boshqa jarayonlarining gender tengligiga ta'siri o'rganiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tadqiqotlar ko'rsatadiki, demografik jarayonlar va gender tengligi o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud: demografik o'zgarishlar ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki, ta'lim olishi, reproduktiv salomatligiga bevosita ta'sir o'tkazadi. Shu sababli demografik siyosatlarni gender yondashuvi bilan uyg'unlashtirish istiqbolli ijtimoiy-iqtisodiy natijalarni beradi. [1] Ushbu mavzu doirasida juda ko'plab xorijlik va mahalliy olimlar o'z tadqiqot ishlarini olib borishgan. Xususan, D.E.Bloom va boshqalar [2] kam tug'ilish va demografik dividend orqali iqtisodiy foyda va ayollarning mehnat bozoriga kirishini qanday oshirishini empirik uslubda ko'rsatadi. Ularning tadqiqoti fertilitet darajasidagi pasayish ayollarning ishga qaytish davomiyligini va umumiy mehnat taklifini oshirishga olib kelishini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqot ishi demografik o'zgarishlarning gender tengligi va iqtisodiy faollikka ijobiy aloqasini isbotlab bergan.

P.McDonald gender tengligi nazariyasini ishlab chiqib, kam tug'ilishga sabab bo'luvchi ijtimoiy sabablardan biri sifatida jinslararo adolatning rolini

tahlil qiladi. U gender tenglik va tug'ilish orasidagi dinamikani tushuntiradi, ya'ni, agar jamiyatda gender adolati yuqori bo'lsa, oilaviy va ish majburiyatlari adolatli taqsimlanadi va bu tug'ilish xatti-harakatlariga ta'sir qiladi [3].

Tadqiqotlarga ko'ra, ayollar huquqlari va qo'lga kiritilgan imkoniyatlar (ta'lim, reproduktiv sog'liq, iqtisodiy mustaqillik) bilan tug'ilish jarayoni o'rtasida orasidagi bog'liqlik mavjud. Ayollarning muvaffaqiyatlarga erishishi tug'ilishning pasayishiga, tug'ilish intervalining uzayishiga va oilaviy rejalashtirishning yaxshilanishiga olib kelishi aniqlangan. [4] Bu natijalar demografik siyosatlarda gender yondashuvining zarurligini tasdiqlaydi.

Sharma va boshqalarning ilmiy izlanishlari oilaviy muhit, parvarishdagi majburiyatlarning jinsiy taqsimlanishi ayollarga ortiqcha yuk tushirishini va ularning mehnat bozoridan chetlanishiga olib kelishini ko'rsatadi. Qarish bilan bog'liq demografik o'sish gender tengligini ta'minlashga to'sqinlik qilishi mumkin – shu bois ayollar uchun ijtimoiy xizmatlar va psixosotsial qo'llab-quvvatlash zarur [5].

Anderson [6] esa past tug'ilish darajasi, rivojlanish va gender aloqalarini o'rganib, taraqqiyot tezligi va gender rollarining o'zgarishi fertilitet va gender tengligiga qanday ta'sir ko'rsatishini muhokama qiladi. U shuni ta'kidlaydiki, iqtisodiy rivojlanish bilan birga gender adolatini mustahkamlash mehnat bozorini transformatsiyalashni talab qiladi.

Shuningdek, Jahon banki tomonidan O'zbekiston uchun tayyorlangan hisobot mamlakatdagi ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat bozoridagi gender tafovutlari va ijtimoiy normalarni tahlil qiladi. Hisobot demografik profil (yosh tuzilishi, tug'ilish darajasi) va mahalliy gender siyosatining uyg'unlashuvi zarurligini, shuningdek amaliy tavsiyalarni beradi. Bu manba O'zbekiston sharoitida demografik-gender munosabatlarini o'rganishda asosiy empirik baza hisoblanadi [7].

MDH mamlakatlari olimlaridan M.Kotlyar ham aholi va ishchi kuchi tarkibi o'zgarishining aholi daromadlari, ish haqi, mehnat bozoriga qanday ta'sir qilishining ilmiy-metodologik jihatlarini o'rgangan [8]. R.Olimining tadqiqotlarida aholi soni o'zgarishining ishchi kuchi taklifi va ish haqiga ta'sir etishiga doir u yoki bu darajadagi mulohazalar o'z aksini topgan [9].

Mahalliy olimlar ham demografik jarayonlar va demografik tarkib o'zgarishining gender tenglikni ta'minlashdagi ahamiyati bo'yicha tadqiqotlar olib borishgan bo'lib, jumladan, Q.X.Abduraxmonov [10], A.A.Qayumov [11], B.X.Umurzakov [12], N.K.Zokirova [13], N.U.Arabov [14], A.S.Soliyevning [15] ilmiy ishlarini ta'kidlab o'tish mumkin. Ushbu olimlar tomonidan demografik jarayonlar, ularni o'rganish manbalari, aholi tarkibi, takror hosil bo'lish qonuniyatlari, jins, yosh, nikoh va oila tarkibi, ijtimoiy-iqtisodiy holati kabi masalalar tadqiq etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

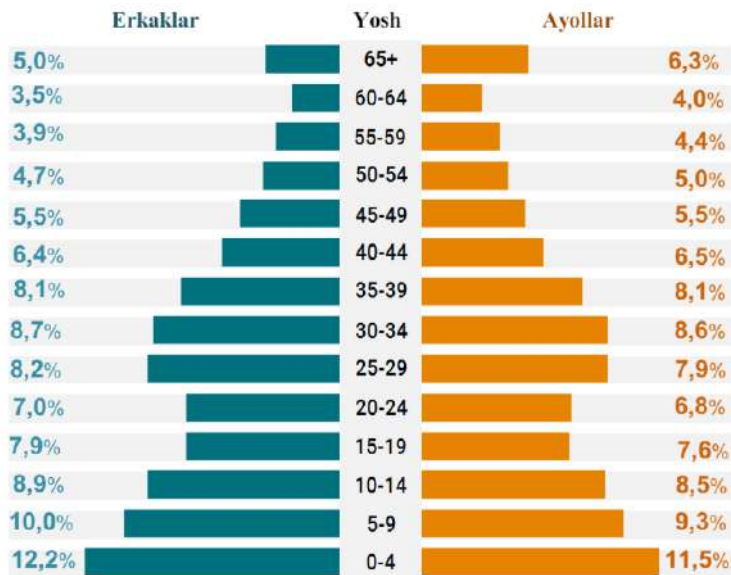
Tadqiqotda tizimli, tahliliy, statistik va qiyosiy metodlar qo'llanilgan. Birlamchi ma'lumotlar sifatida O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon banki va Xotin-qizlar va

gender tenglik agentligining rasmiy hisobotlaridan foydalanildi. Empirik tahlilda 2020–2024-yillar oraligʻidagi demografik koʻrsatkichlar (aholi soni, tugʻilish koeffitsiyenti, yosh va jinsiy tarkib) hamda gender indikatorlari (ayollar bandlik darajasi, oliy taʼlimdagi ulushi, rahbarlik lavozimidagi ishtiroki) oʻzgarish dinamikasi asosida tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida trendlarga asoslangan demografik tahlil usuli orqali ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotdagi faolligi bilan tugʻilish koeffitsiyenti oʻrtasidagi teskari bogʻliqlik aniqlangan. Shuningdek, mehnat bozori gender tafovutlari boʻyicha statistik maʼlumotlar koʻrsatilib, ularning demografik oʻsish bilan aloqasi baholangan. Metodologik yondashuv sifatida “gender-demografik integratsiya modeli” konsepsiyasiga tayanilib, demografik oʻzgarishlarning ijtimoiy tenglikka taʼsiri tizimli tarzda yoritilgan.

Tahlil va natijalar

Demografik jarayonlar va gender tengligi oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni aniqlash uchun soʻnggi yillarda Oʻzbekiston hamda xalqaro miqyosda kuzatilayotgan asosiy demografik koʻrsatkichlar va ularning gender jihatdan tahlili muhim ahamiyat kasb etadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti maʼlumotlariga koʻra, 2024-yilda dunyo aholisi 8,1 milliard kishiga yetgan boʻlib, shundan 49,7 foizini ayollar tashkil etadi. Biroq global miqyosda ayollar iqtisodiy faol aholining atigi 46 foizini tashkil etmoqda (World Bank, 2024). Bu esa mehnat bozorida gender tafovutlar hanuzgacha mavjudligidan dalolat beradi.

1-rasm. Oʻzbekistonda yosh guruhlar va jins boʻyicha aholi tarkibi (2024-yil)⁴⁰

Mamlakatimizda esa Milliy statistika qoʻmitasi maʼlumotlariga koʻra, 2024-yil holatiga mamlakat aholisi soni Oʻzbekistonda doimiy aholi soni 36,7 mln kishini tashkil etdi, shundan erkaklar soni 18,5 mln kishini, ayollar soni

⁴⁰ Oʻzbekiston Respublikasi Milliy statistika qoʻmitasi maʼlumotlari asosida tuzildi

18,2 mln kishini, shahar aholisi soni 18,7 mln kishini, qishloq aholisi soni 18 mln kishini tashkil etdi. Shu bilan birga, ayollar umumiy mehnatga layoqatli aholining 46 foizini, oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotganlarning esa 52 foizini tashkil etadi. Ta’kidlash joiz-ki, bu holat ayollar salohiyatining ortib borayotganini ko’rsatadi, biroq mehnat bozori strukturasi ularning yuqori lavozimlarda ishtiroki nisbatan pastligicha qolmoqda.

2023-yilda Xotin-qizlar va gender tenglik agentligi tomonidan o’tkazilgan tahlillarga ko’ra, O’zbekistonda ayollar rahbarlik lavozimlarining 28 foizini, parlamentdagi o’rinlarning esa 32 foizini egallagan. Solishtirish uchun, Finlyandiya va Norvegiya kabi davlatlarda bu ko’rsatkich 45–47 foizni tashkil etadi (UN Women, 2023). Demak, gender tengligini ta’minlashda demografik omillar bilan bir qatorda, institutsional qo’llab-quvvatlash va ijtimoiy stereotiplarni bartaraf etish ham muhim rol o’ynaydi.

Demografik o’zgarishlar, xususan tug’ilish darajasining pasayishi ayollarning ta’lim olish, bandlik va ijtimoiy faollik imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Quyidagi jadvalda O’zbekistonda 2020–2024 yillar oralig’ida ayrim asosiy demografik va gender ko’rsatkichlarning dinamikasi keltirilgan.

1-jadval

O’zbekistonda demografik jarayonlar va gender ko’rsatkichlari dinamikasi⁴¹

Ko’rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024
Aholi soni (mln kishi)	33,9	34,5	35,2	36	36,7
Tug’ilish koeffitsienti (1000 kishiga)	24,6	25,9	26,2	26,4	24,9
Ayollar bandlik darajasi (%)	41,4	41,3	41,2	41,7	42,7
Ayollar oliy ta’limda ulushi (%)	45,5	45,6	47,5	50,0	50,6

1-jadval ma’lumotlariga ko’ra, aholi soni so’nggi 5 yilda salkam 3 mln kishiga oshgan bo’lsa-da, tug’ilish koeffitsienti 2021-yildan buyon 1ga kamaygan ya’ni har 1000kishiga to’g’ri keladigan tug’ilishlar soni kamayib bormoqda. 2010-2024-yillar oralig’ida ayollarning bandlik darajasi esa 41,4 foizdan 42,7 foizgacha oshgan bo’lsa, oliy ta’limda ayollar ulushi 5,1 foiz oshgan. Demak, so’nggi besh yillikda ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotdagi ishtiroki sezilarli darajada oshgan. Bu jarayon, bir tomondan, demografik bosimning yumshashi (ya’ni, tug’ilish koeffitsiyentining pasayishi), ikkinchi tomondan, ayollar ta’lim darajasining oshishi bilan izohlanadi.

BMT (UNFPA, 2023) tahlillariga ko’ra, ayollar iqtisodiy faolligi va demografik o’sish sur’atlari o’rtasida teskari bog’liqlik mavjud: ayollar mehnat bozorida faolroq bo’lgan davlatlarda tug’ilish darajasi pastroq, ammo inson

⁴¹ O’zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo’mitasi ma’lumotlari asosida tuzildi

kapitali sifati yuqoriroq bo'ladi. O'zbekiston misolida bu holat bosqichma-bosqich namoyon bo'lmoqda. Ta'lim va mehnat bilan bandlik darajasining oshishi ayollarni oiladagi va jamiyatdagi qaror qabul qilish jarayonida faolroq ishtirok etishga undamoqda. Buning natijasida, 2024-yilda O'zbekistonda “Women, Business and the Law” indeksida 82.5 ballni qo'lga kiritgan [16].

2-rasm. Mehnat bozorida gender tafovut⁴²

Grafik ma'lumotlarining ko'rsatishicha, O'zbekistonda iqtisodiy faol aholi o'rtasida erkaklar ayollarga nisbatan 2035,3 ming kishiga yoki 13,6 foizga ko'p. Iqtisodiyotda band bo'lgan erkaklar soni esa 8173,6 ming kishini tashkil etsa, ayollar 5840,6 ming kishini tashkil etadi va bu ko'rsatkich erkaklarda 16,6 foizga ko'p. Ishsizlar sonida esa ayollar erkaklarga nisbatan qariyb 2 baravarga ko'p, xususan, ishsiz ayollar 64,5 foizni tashkil etsa, erkaklarning 35,5 foizi ishsiz hisoblanadi. Bu holatga muhim sabablardan biri bu – ish haqidagi gender tafovutdir.

Jahon bankining katta iqtisodchisi Uilyam Zeyts va uning hamkasblari O'zbekistonda shartli ravishda “ayol” va “erkak” kasblariga bo'linish mavjudligini, ikkinchisi esa ko'pincha yuqori maoshli kasblar ekanligini ta'kidlaydi.⁴³ Ayollar sog'liqni saqlash, ijtimoiy xizmatlar va ta'lim sohalarida ustunlik qiladi — umumiy bandlikning qariyb 75% — bu yerda ish haqi boshqa kasblarga qaraganda past. O'z navbatida, erkaklar asosan qurilish (94,1%), logistika (92,9%), AKT (66,6%) hamda moliya va sug'urta faoliyati (58,8%) bilan shug'ullanadi, bu esa ularga ko'proq daromad olish imkonini beradi.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT)ning prognozlariga ko'ra, O'zbekistonda 2025-yilda gender ish haqi tafovuti 25–35 foiz atrofida saqlanib qolishi kutilmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash joiz-ki, demografik jarayonlar va gender tenglik o'rtasida bog'liqlikni o'rganishda yana bir muhim jihat bu – migratsiya hisoblanadi. O'zbekiston mehnat migratsiyasi jarayonlarida erkaklar ulushi yuqori bo'lib, bu ichki mehnat bozorida ayollar rolini kuchaytirmoqda.

⁴² <https://gender.stat.uz/> ma'lumotlari asosida tuzildi

⁴³ <https://factchecknet.uz/2023/12/07/ish-haqi-va-lavozimlardagi-farq-ozbekistondagi-gender-tafovutlar-tahlili/>

Xususan, 2024-yilda mehnatga layoqatli aholining 12 foizi xorijda ishlagan bo'lsa, ularning 80 foizdan ortig'ini erkaklar tashkil etgan. Bu esa ayollarning mahalliy mehnat bozorida yangi faoliyat turlariga jalb qilinishini rag'batlantirgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston demografik o'sish sur'atlari bilan bir qatorda gender tengligi ko'rsatkichlarida ham ijobiy siljishlarga erishmoqda. Biroq hali ham ayrim sohalarda – xususan, rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritish, tadbirkorlik va ilmiy faoliyatda – gender tafovutlar mavjud. Shu sababli, demografik siyosatni gender strategiyasi bilan integratsiya qilish, oilaviy siyosatda erkaklar ishtirokini oshirish, ayollarning iqtisodiy faoliyatdagi o'rnini mustahkamlash zarur.

Umuman olganda, tahlil natijalari demografik o'zgarishlarning gender tengligi darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatayotganini, ammo bu jarayonni izchil davom ettirish uchun ta'lim, mehnat bozori va ijtimoiy himoya tizimida kompleks yondashuv talab etilishini ko'rsatadi. Shuningdek, statistik tahlillar shuni tasdiqlaydiki, demografik o'sish bilan gender tengligi o'rtasidagi uyg'unlik inson kapitalining sifatini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi omilga aylanmoqda.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, demografik o'zgarishlar O'zbekistonda gender tengligini ta'minlash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Aholi sonining o'sishi, ayollarning ta'lim darajasi va iqtisodiy faolligining ortishi ularning ijtimoiy hayotdagi mavqeini mustahkamlasa-da, hali ham ayrim sohalarda – xususan, rahbarlik lavozimlari, ish haqi va tadbirkorlikda – gender tafovutlar mavjud.

Demografik bosimning pasayishi, tug'ilish koeffitsiyentining sekinlashuvi va ayollarning oliy ta'limdagi ulushi ortishi ijobiy jarayon sifatida baholanadi, ammo bu imkoniyatlarni barqaror rivojlanish omiliga aylantirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim:

- Gender-demografik siyosatni integratsiyalash – demografik rejalashtirish dasturlarini gender strategiyasi bilan uyg'unlashtirish, barcha ijtimoiy-iqtisodiy qarorlar jarayoniga gender baholash mexanizmlarini joriy etish;

- Mehnat bozorida gender tengligini kuchaytirish – ayollar uchun yuqori daromadli, raqobatbardosh kasblarga kirish imkoniyatini kengaytirish, gender asosidagi ish haqi tafovutlarini qisqartirish;

- Oilaviy va ijtimoiy siyosatda erkaklar ishtirokini oshirish – parvarish, ta'lim va uy mehnatida erkaklarning mas'uliyatini kuchaytiruvchi dasturlarni rivojlantirish;

- Ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash – moliyaviy resurslarga kirish imkonini yengillashtirish va innovatsion faoliyatga jalb etish orqali ularning iqtisodiy mustaqilligini oshirish;

– Ta’lim va raqamli savodxonlikni oshirish – yosh ayollar va qizlar uchun STEM sohalarida o’qish imkoniyatlarini kengaytirish, bu orqali mehnat bozorida raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirish.

Xulosa o’rnida aytish mumkinki, demografik o’zgarishlar O’zbekistonda gender tengligini ta’minlashda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ushbu jarayonni izchil boshqarish inson kapitalini rivojlantirish, iqtisodiy o’sishni jadallashtirish va ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashning muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. “World Bank. 2012. World Development Report 2012: Gender Equality and Development. © World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/4391>
2. David Bloom & David Canning & Günther Fink & Jocelyn Finlay, 2009. "Fertility, female labor force participation, and the demographic dividend," Journal of Economic Growth, Springer, vol. 14(2), pages 79-101, June.
3. P.McDonald. Societal foundations for explaining low fertility: Gender equity. Demographic Research, Volume 28, Article 34, 981-994 p, 15 may 2013. DOI: 10.4054/DemRes.2013.28.34
4. Upadhyay UD, Gipson JD, Withers M, Lewis S, Ciaraldi EJ, Fraser A, Huchko MJ, Prata N. Women's empowerment and fertility: a review of the literature. Soc Sci Med. 2014, August 1. doi: 10.1016/j.socscimed.2014.06.014
5. Sharma N, Chakrabarti S, Grover S. Gender differences in caregiving among family - caregivers of people with mental illnesses. World J Psychiatry. 2016 Mar 22;6(1):7-17. doi: 10.5498/wjp.v6.i1.7.
6. Anderson T, Kohler HP. Low Fertility, Socioeconomic Development, and Gender Equity. Popul Dev Rev. 2015 Sep;41(3):381-407. doi: 10.1111/j.1728-4457.2015.00065.x.
7. “World Bank; The International Bank for Reconstruction and Development. 2024. Uzbekistan - Country Gender Assessment 2024. © World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/41663>
8. Котляр М. Экономико-демографические проблемы занятости // Демографические аспекты занятости. М., 1976. - С. 4-5
9. Олими Р.Л. Демографическая ситуация и ее влияние на развитие национальной экономики // Известия Санкт-Петербургского государственного аграрного университета. 2017. № 2(47). С.236-241.
10. K.Kh. Abdurakhmanov. Impact of demographic processes on the labor market of Uzbekistan. International Journal of Recent Technology and Engineering Open Access Volume 8, Issue 3 Special Issue, Pages 572 – 576.
11. А.А.Қаюмов. Аҳоли географияси ва демография асослари. Ўқув қўлланма. Фан ва технология нашриёти. 2011 йил
12. Б.Умрзоқов Ижтимоий ҳаёт ва демографик таъйиқлар. <http://xs.uz/uz>. 19.12.2018 йил

13. Н.К. Зокирова, М.Я Ходжаева. Цифровая трансформация рынка труда Узбекистана в контексте демографического дивиденда. - Тенденции развития мировой торговли в XXI веке, 2021 г.

14. N.U.Arabov. O'zbekiston Respublikasida demografik vaziyatshakllanishining xususiyatlari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali, №2, mart-aprel, 2018. 1-13 b.

15. Салиев А.С., Курбанов Ш.Б. Демографическое развитие сельской местности Республики Узбекистан // Социально -экономическая география. Вестник Ассоциации российских географов-обществоведов. 2015. № 3. С. 150 – 159.

16. World Bank Group. Uzbekistan Reaches the Ranks of Top Five Improvers in the World Bank's Women, Business and the Law 2024 Study. Press Release, March 4, 2024

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz